

Opbouwwerk in vrouwenhanden

In het opbouwwerk van alledag komen belangen van vrouwen en vrouwengroepen weinig aan bod. Opbouwwerk is een mannenwereldje: de werksoort roept associaties op met gemeentepolitiek, drukbezette ambtenaren en rokerige vergaderzaaltjes. Bovendien vormen mannen de meerderheid van de beroepskrachten in het opbouwwerk. Een wereld waarin vrouwen zich te weinig herkennen.

In het boek 'Opbouwwerk in vrouwenhanden', wordt beschreven hoe de werksoort zodanig veranderd kan worden, dat het opbouwwerk meer te bieden heeft aan vrouwen – zowel bewoonsters als beroepskrachten. Het boek verschijnt begin volgend jaar onder redactie van Carla Biemans en Lenie Jansen.¹

Marge drukt een voorpublicatie af, gebaseerd op het hoofdstuk 'Ontwikkelingen op de werkplek'.

We willen hier niet uitgebreid ingaan op de verschillende visies die er over opbouwwerk bestaan. Algemene discussies over de ontwikkelingen en perspectieven in het opbouwwerk komen op andere plaatsen voldoende aan de orde.² We gaan er wel van uit dat er niet één vorm van opbouwwerk bestaat. Je zou in 't opbouwwerk drie tendenties kunnen onderscheiden:

- opbouwwerk als basisfunctie of basisvoorziening voor groepen in noodsituaties
- opbouwwerk als noodzakelijke versterking van de lokale democratie
- opbouwwerk als steunfunctie voor nieuwe initiatieven bij het burokraties lokaal welzijnsbeleid.

Uit een onderzoek naar opbouwwerk in Nederland, dat het NIMO in 1979 heeft uitgevoerd, wordt duidelijk hoe breed het terrein van opbouwwerk is.³ Opbouwwerk houdt zich bezig met een groot scala van probleemvelden, waarvan 'woning en woonomgeving' de voornaamste zijn.

Van de instellingen, die uitvoerend opbouwwerk in hun takenpakket hebben, zegt 50 tot 70% zich bezig te houden met in ieder geval

enkele deelgebieden van dit probleemveld. Tot die deelgebieden worden gerekend: stadsvernieuwing en renovatie, huurdersbelangen en huisvesting, verkeersveiligheid, speel- en groenvoorzieningen, leefbaarheid in kleine kernen, nieuwe wijken-problematiek en ruimtelijke ordening. Op deze terreinen is het opbouwwerk met name actief in het opbouwen en ondersteunen van bewonersgroepen en het geven van informatie. Uit het NIMO-onderzoek blijkt hoe weinig opbouwwerkinstellingen expliciet een beleid voeren op vrouwenwerk. Slechts 6,5% van de 348 instellingen, die gereageerd hebben, noemt 'vrouwenonderdrukking en de verschillende consequenties daarvan voor het wonen' als deelgebied.

Het bewonersbelang?

En dat terwijl vrouwen vaak de hele dag in hun buurt of dorp aanwezig zijn; het is haar leef-, woon- en werkgebied. Daarom is het van groot belang dat niet alleen aandacht wordt besteed aan goede huisvesting (door nieuwbouw of renovatie) of groenvoorzie-

ningen, maar ook aan sociale contactmogelijkheden, werkgelegenheid, buurtwinkels en kinderopvangmogelijkheden. Hoewel speelvoorzieningen of kinderopvang belangen zijn die traditioneel gezien bij vrouwen horen, zal het opbouwwerk acties hiervoor moeten stimuleren en ondersteunen. Maar hierbij moet het niet blijven. Traditionele machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen moeten ter discussie staan. Opbouwwerk zou zich daarom in moeten zetten voor werkgelegenheid voor vrouwen, voor huisvesting van alleenstaande vrouwen met en zonder kinderen, voor het bestrijden van seksueel geweld, voor de belangenstrijd van bijstandsvrouwen en ga zo maar door. Behalve in het categoriaal opbouwwerk (bijvoorbeeld ten behoeve van woonwageneigenaren of buitenlanders) is het opbouwwerk altijd gericht op 'probleemvelden' rond de woning en de woonomgeving. Maar ook in dorpen, steden, wijken en buurten is het mogelijk voor het opbouwwerk zich te richten op homogene doelgroepen, die doorgaans heterogeen zijn samengesteld en waar zich tegenstrijdige belangen kunnen voordoen, bijvoorbeeld ten aanzien van een bestemming van een leegstaand schoolgebouw in een dorp. Vanuit de bevolking zijn verschillende groepen die aanspraak maken op een eigen ruimte: bejaarden op een dienstencentrum, jongeren op een eigen honk en vrouwen op een vrouwen centrum. Dit veroorzaakt dilemma's en in zo'n geval is er geen sprake van het 'bewoners'belang. Dat mannen andere belangen hebben dan vrouwen wordt in het opbouwwerk misschien dan langzamerhand onderkend, maar er wordt nog weinig mee gewerkt.

Doelen en methoden

Ofschoon resultaten belangrijk zijn zal in het opbouwwerkproces niet alleen aandacht besteed moeten worden aan een zo snel mogelijke oplossing van de zaak in kwestie.

Mannen brengen deze zaken vaak in de vorm van een aktiepunt, terwijl vrouwen er op hun gemak over beginnen te praten waarna er op een gegeven moment wel een aktiepunt uit rolt, zo van 'Verrek, ja da's waar met die C.V. ketel, laten we de brandweer maar eens bellen.

Even belangrijk is dat betrokkenen door middel van vormende activiteiten het inzicht krijgen in en gebruik gaan maken van informatiekanalen en werkwijzen van bijvoorbeeld gemeenten. Met andere woorden dat het probleemoplossend vermogen en de zelfwerkzaamheid van mensen groter wordt, zodat zij in de toekomst zelfstandig voor hun belangen opkomen. Ook zal het opbouwwerk zich naast de probleemoplossing samen met de betrokkenen bezig moeten houden met het beïnvloeden van die instanties die de beleidsbeslissingen nemen. Het doel hierbij is dat deze instanties gevoelig worden voor de wensen en gedragingen van deelnemers/bewoners (en niet andersom).

Een gevolg van een dergelijke aanpak is dat het oude 'image' van het opbouwwerk kan veranderen. Dit image bestaat uit associaties met een wereld van strategie, vergaderingen, bestemmingsplannen en beleidsbeslissingen. Dit is een wereld waar de belangen en de inbreng van vrouwen weinig serieus genomen worden en waar vrouwen zich weinig op haar gemak voelen. De structuur van het opbouwwerk vraagt aan betrokkenen vaak een zekere mate van zelfverzekerdheid en scholing om voor de eigen belangen op te komen en om gehanteerde procedures en beleidstaal te begrijpen. Het mag als bekend worden verondersteld dat met name vrouwen een groep vormen, die hierdoor benadeeld worden. Bijvoorbeeld doordat vergaderingen plaatsvinden op tijden dat huisvrouwen en moeders niet kunnen of omdat bijvoorbeeld alleenstaanden zich niet terugvinden in belangen waar het opbouwwerk zich mee bezighoudt.

Terwijl vrouwen in het opbouwwerk meer tijd besteden aan bewoners, investeren mannen hun tijd vooral in contacten met kollega's, ambtenaren en politici. (Lionel van Rheenen)

Niet geremd door enige scholing of ervaring binnen het opbouwwerk ging ik aan de slag. Mijn eerste activiteit was: het opzetten van een vrouwengroep in de laatst bijgebouwde nieuwbouwwijk in Purmerend. 'Methode': met een vrouw die ik in het vrouwen centrum had ontmoet en in die nieuwbouwwijk woonde, een koffiedrink-afspraak gemaakt. Ter plekke vroeg ik of zij buurtvrouwen kende die misschien ook wilden praten over het opzetten van iets voor vrouwen in deze wijk. En ja hoor, zij kende enkele vrouwen, liep even bij haar langs, zodat wij na een kwartiertje met vijf vrouwen zaten te praten over het wonen en leven in een nieuwbouwwijk.

Als het opbouwwerk vrouwen meer aanspreekt als doelgroep en haar ondersteunt in haar belangen en expliciet stelling neemt ten aanzien van de maatschappelijke onderdrukking van vrouwen, zullen vrouwen zich ook meer betrokken voelen bij het opbouwwerk en de mogelijkheden van het werk gaan gebruiken. Dan is een vergroting van een praktijk van 'vrouwenopbouwwerk' mogelijk.

Wat is vrouwenwerk?

Onder vrouwenwerk verstaan wij: 'Al het werk dat door, voor en met vrouwen gedaan wordt vanuit een feministische visie en als doel heeft emancipatie/bewustwording van vrouwen en verbetering van haar positie'. Vrouwenwerk wordt zowel door beroepskrachten als door vrijwilligsters verricht.

Enkele onderdelen van deze 'definitie' willen we nader toelichten.

- 'voor en met vrouwen': het werken met gemengde groepen noemen wij dus geen vrouwenwerk. In algemene opbouwwerksituaties uitgaan van de positie en belangen van vrouwen willen wij 'feminiserend opbouwwerk' noemen.

- 'door vrouwen': omdat wij ervan uitgaan dat, gezien het karakter van het werk (herkennings, gelijkwaardige relatie, strategiebe-paling, identifikatie) dit alleen door vrouwen gedaan kan worden.

- Een 'feministische visie' kan op twee manieren duidelijk worden: door de manier van kijken naar vrouwen (geen scheiding tussen wonen en werken, noch tussen persoonlijk en politiek, vrouwen zijn een groep met gemeenschappelijke belangen) en door de manier van werken (uitgaan van de eigen deskundigheid van iedere vrouw, gedeeld leiderschap, de strikte scheidingen in de disciplines, vormingswerk, hulpverlening en opbouwwerk doorbreken).

- Het doel 'emancipatie/bewustwording' klinkt net zo ruim als dat het in werkelijkheid is. We noemen een aantal aandachtspunten, die in de praktijk meestal door elkaar zullen lopen.

- Samen met vrouwen de onderdrukking van vrouwen in het dagelijkse leven te onderzoeken, (h)erkennen, benoemen om van daaruit te werken aan de verandering van de positie van vrouwen.
- Werken aan bewustwording en waardering van kwaliteiten, kennis en kracht van vrouwen en deze leren gebruiken bij het opkomen voor haar eigen belangen;
- Gerichtheid op verandering van situaties die de bevrijding van vrouwen in de weg staan, bijvoorbeeld strijd voor werkgelegenheid, voor voorzieningen in de buurt die voor vrouwen 'taakverlichtend' zijn, zoals goede kinderopvang.
- Stimuleren dat vrouwen opkomen voor haar rechten, strijden voor eigen belangen, vanuit het principe dat vrouwen elkaar kunnen helpen en van elkaar kunnen leren; streven naar zelforganisatie, gericht op onderlinge solidariteit.

Zelfs met een uitgebreide toelichting is 'vrouwenwerk' niet echt te definiëren, de intensies zijn niet in woorden te vatten. Bovendien is vrouwenwerk, zeker onder invloed van de vrouwenbeweging nog steeds sterk in ontwikkeling.

Waarom is de relatie vrouwenwerk-opbouwwerk zo recent?

In verschillende werksoorten is het vrouwenwerk in ontwikkeling. De relatie tussen deze werksoorten op het gebied van vrou-

wenwerk is lang niet altijd even duidelijk, soms zelfs concurrerend.

Hieronder geven wij aan wat de verschillen tussen deze werksoorten zijn, maar ook waar de overeenkomsten liggen en waar de grenzen tussen de disciplines vervagen. Duidelijkheid over deze vraag is belangrijk om aan te kunnen geven welk aanbod het opbouwwerk kan doen aan vrouwen(groepen). In het maatschappelijke werk, werkt men steeds met groepen vrouwen, die in dezelfde probleemsituatie zitten. Bijvoorbeeld praatgroepen voor gescheiden vrouwen. Van oudsher is het maatschappelijk werk gericht op individuele vragen om begeleiding. Daarbij is het wel mogelijk de directe omgeving van de betrokken persoon erbij te betrekken. Het individu staat/ stond echter centraal. Onder invloed van een groep kritische hulpverleners wordt sinds eind jaren 60 vaker gewerkt met groepen mensen die in dezelfde probleemsituaties verkeren. Vanaf de jaren 70 richten maatschappelijk werkers zich bewust op vrouwengroepen, onder invloed van autonome/zelfhulpactiviteiten in de vrouwenbeweging. Het werken in groepsverband biedt vrouwen de mogelijkheid zich in elkaars situatie te herkennen en te ontdekken dat haar als individueel ervaren problemen in een breder maatschappelijke kader vallen. Vandaar uit kunnen vrouwen werken aan probleemoplossing, aan onderlinge steun en het oppakken van haar belangen. Het maatschappelijk werk richt zich in eerste instantie op probleemoplossing en bewustwording met als neven-doel belangenbehartiging.

In het sociaal-kultureel werk zijn vrouwen en jongeren van oudsher de grootste groepen gebruikers. Vroeger lagen de activiteiten hoofdzakelijk in de (re)creatieve sfeer. Tegenwoordig neemt het sociaal-kultureel werk voor vrouwen allerlei vormen aan, afhankelijk van het wel of niet aanwezig zijn van andere werksoorten, zoals opbouwwerk en vormingswerk. Er worden steeds meer activiteiten begeleid, waarin de bewustwording van vrouwen centraal staat. Het doel is meestal niet directe probleemoplossing of het scheppen van voorzieningen, maar individuele ontplooiing, bijv. via een aanbod van vormingscursussen.

Beneden in de doorzonkamer staan een paar kale tafels, een grote ijskast met bier voor na de vergaderingen. Kale muren, hier en daar een paar stikers op de deuren. Enkele plantjes als droogbloemen in de potten. De keuken ziet er onsmakelijk uit, een off-set-apparaat, overal vieze handdoeken. Boven is de kantoorruimte, drie grijze buro's in de hoeken van de kamer. Overal door het hele huis heen manden, dozen en stapels papier. Voor de ramen hangt traditionele vitrage. Een klein zwart bordje naast de voordeur met daarop 'STICHTING VOOR SAMENLEVINGSOPBOUW' onderscheidt het huis van de andere in de rij. Vanachter het buro kijk ik naar beneden de straat in. Niemand ziet me hier zitten, zelfs niet als ik de vitrage openschuif.

Het doel van het vormingswerk is in eerste instantie gericht op (individuele) vorming en ontwikkeling. De groep dient daarbij als middel. Deelnemers/mers hebben vaak een gericht leerdoel waarop geworven wordt en waarop een vaststaand aantal cursusbijeenkomsten aangeboden wordt. Vanuit de historie is het logies dat het vormingswerk als eerste welzijnsdiscipline het vrouwenwerk heeft opgepakt. Kursussen worden meestal opgezet om vrouwen bewust te laten worden van hun eigen positie en belangen, om vrouwen de gelegenheid te bieden kennis te verzamelen en vaardigheden te leren. Hierbij gaat het niet om directe kennisoverdracht, maar om ervaringsleren.

Het doel van een cursus kan speciaal gericht zijn op vrouwenbevrijding. Vormingswerk is vaak, in tegenstelling tot opbouwwerk, juist niet buurtgebonden.

Het opbouwwerk gaat uit van de belangenbehartiging door zelforganisatie, en organiseert 'mensen' rond belangen. Opbouwwerk werkt meestal niet; er is dan ook geen gerichte werving naar vrouwen. Opbouwwerk organiseert mensen vaak op langere termijn, waarbij het aksent ligt op naar buiten (de gemeente, de woningbouwvereniging), gerichte activiteiten.

Opbouwwerk spreekt mensen aan op onderwerpen die deel uitmaken van het dagelijks leven, dit kan een totaler en langduriger beroep op vrouwen doen dan een eenmalige

kursus die vanuit vormingswerk wordt aangeboden. De keuze van veel vrouwen voor kursussen, voor haarzelf, is daarom heel begrijpelijk. Opbouwwerk speelt zich tot nu toe vaak af in een langdurige bureaucratische sfeer, waarin de 'sterksten' overleven.

Het opbouwwerk is gericht op het verwerven van invloed op de machtsverhoudingen; op het veranderen van situaties en omstandigheden, die deze machtsverhoudingen bepalen. De basis van zelforganisatie is de herkenning van gezamenlijke problemen en belangen. Het opbouwwerk kan zijn deskundigheid aanbieden om vrouwen te ondersteunen bij:

- het organiseren van vrouwen op concrete belangen,
- het proberen invloed te verwerven op de machtsverhoudingen,
- de bewustwording van de eigen positie en de eigen belangen,
- vorming en scholing.

Dit onderscheid tussen de verschillende werksoorten geeft meer aan vanuit welke invalshoek er met vrouwen gewerkt wordt, dan dat het een concrete omschrijving biedt van de taken van de beroepskrachten van de verschillende disciplines. Het is *in het vrouwenwerk niet mogelijk om scheiding in disciplines te handhaven*. De oude duidelijke grenzen moeten daarvoor vervagen, en dat wordt lang niet overal geaksepteerd.

Ik weet dat vaak de geïntegreerde werkwijze wordt voorgestaan in het vrouwenwerk, dat wil zeggen dat er niet meer zo nadrukkelijk moet worden vastgehouden aan de verschillende werksoorten. Werken met vrouwen, in vrouwengroepen, vraagt wellicht deze werkwijze, maar de voorwaarden om dit te doen ontbreken.

Ook in het opbouwwerk moeten ten aanzien van het vrouwenwerk de oude grenzen vervagen, aangezien de huisvestingssituatie, de aanwezigheid van voorzieningen en de bewustwording en ontwikkeling van vrouwen nauw met elkaar verbonden is. Toch zijn bij de verschillende werksoorten in het welzijnswerk de *aksentverschillen in het*

Toen het vrouwenwerk op de agenda stond van een teamvergadering en ik aan mijn collega's vroeg hoe zij met vrouwen in hun groepen werkten, of ze veel vrouwen tegenkwamen en hoe ze ermee omgingen, bleef deze vraag onbeantwoord. De reactie was dat het een vraag was die nergens op sloeg. Een opbouwwerker wilde er wel over praten: hij werkte voor 90% met vrouwen, maar de discussie ging niet door!

werken met vrouwen aan te geven. Maatschappelijk werk, vormingswerk, klub- en buurthuiswerk werken vanuit traditie veel met vrouwen. Hoewel het opbouwwerk veel met bewoonsters te maken heeft, garandeert de organisatiestructuur van het werk dat niet:

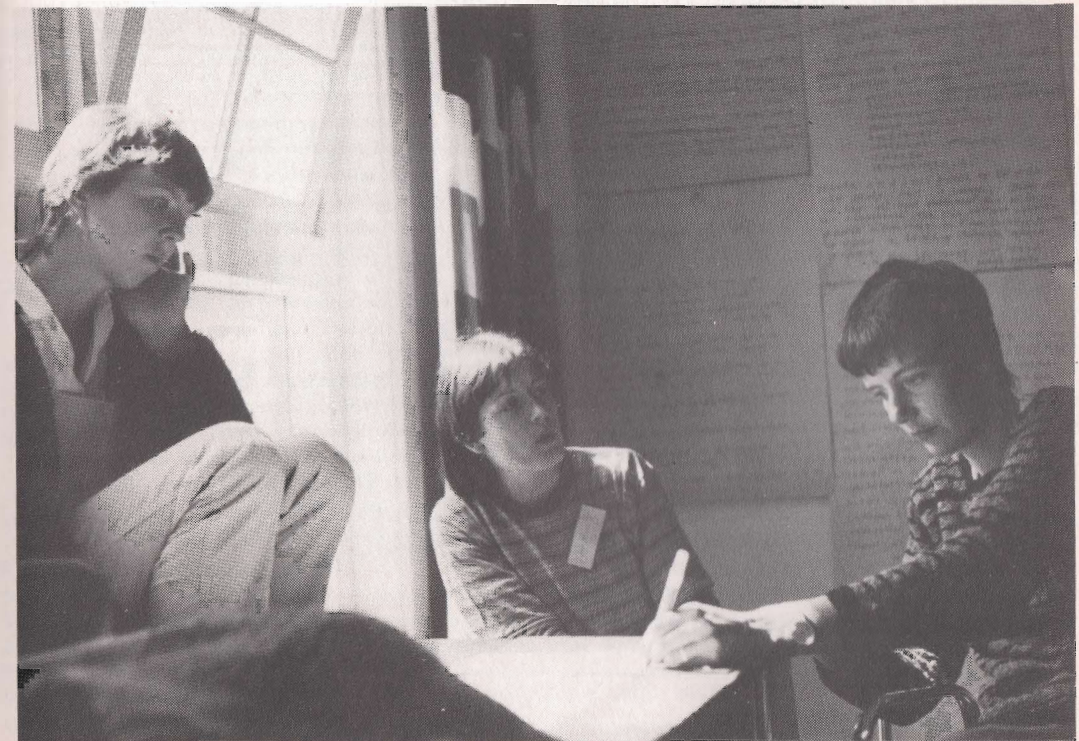
- Het opbouwwerk heeft zich als zelfstandige discipline ontwikkeld, ondersteund door eigen opbouwwerkmethoden (bijvoorbeeld de probleemprojectmethode), zodat er een aantal vastomlijnde ideeën zijn over wat opbouwwerk wél en wat het níet is. Op basis hiervan hebben heel wat vrouwelijke opbouwwerkers van instellingen te horen gekregen dat haar werk met vrouwen geen opbouwwerk is.
- Het opbouwwerk heeft als uiterlijke kenmerken dat het nogal hard, taakgericht en vergaderachtig is. Dit trekt weinig vrouwen aan. Opbouwwerk als beroep wordt dan ook voornamelijk door mannen gekozen. De methodieken zijn door mannen ontwikkeld; het specifieke van de positie en belangen van vrouwen komt hierdoor vaak niet aan bod.
- Het waarderingssysteem binnen het opbouwwerk voor bepaalde werkvormen en activiteiten werkt remmend voor opbouwwerker om nieuwe feminiserende werkvormen te ontwikkelen binnen het huidige werk.
- Waar het vrouwenbelangen betreft is er in de praktijk tegenwerking van mannelijke collega's.
- Ook de werkomstandigheden zelf – bijvoorbeeld een veelomvattend taakpakket in stadsvernieuwingsgebieden – zorgen er vaak voor dat de opbouwwerker geen tijd heeft om vrouwenwerk te doen.

Haast, haast, rennen van de ene vergadering naar de andere. Als ik er over praat op kantoor voel ik me niet begrepen. Ik moet mijn agenda beter bewaken, durven 'nee' te zeggen tegen mensen die me nodig hebben. Al meer dan een jaar ben ik bezig een kleiner takenpakket te krijgen, ik krijg geen gehoor. Het werk moet toch gebeuren, wie moet het anders doen?

Het ontbreken van de voorwaarden, en de weinig stimulerende houding van collega's en/of besturen van opbouwwerkinstellingen belemmeren opbouwwerker niet om te blijven zoeken naar mogelijkheden om vanuit het opbouwwerk met vrouwen te werken. Vooral door haar contacten met de vrouwenbeweging vinden veel opbouwwerker aanknopingspunten om het werken met vrouwen op te pakken, uit te bouwen en te verdiepen.

Vrouwenopbouwwerk

Vanuit instellingen voor opbouwwerk richten opbouwwerker zich in de afgelopen jaren steeds duidelijker naar vrouwen(groepen) in een buurt. De praktijk aan vrouwenwerk die hierdoor is ontstaan zouden we vrouwenopbouwwerk willen noemen. De ontwikkeling van dit werk hangt nauw samen met de toename van het aantal vrouwelijke beroepskrachten. Deze toename is een gevolg van een uitbreiding van het aantal part-time banen in het opbouwwerk, waarop met name vrouwen blijken te solliciteren, die zich in haar werk op vrouwen willen richten. In sommige situaties waarin het werken met vrouwen door een opbouwwerker bevochten is, zien we dat bijvoorbeeld in het takenpakket van haar opvolger vrouwenwerk duidelijk als onderdeel van het opbouwwerk is opgenomen. In enkele situaties zijn binnen opbouwwerkinstellingen nieuwe plaatsen ontstaan voor het werken met vrouwen.

'Laat je niet opjatten, vraag je steeds af hoe taakgericht je voor jezelf werkt'

In al deze situaties is vrouwenopbouwwerk in eerste instantie ontstaan – en bevochten! – op initiatief en door individuele betrokkenheid van de desbetreffende opbouwwerkster.

Welke ondersteuning kan opbouwwerk vrouwengroepen bieden? De mate en de inhoud van ondersteuning zal afhangen van de vragen die door de desbetreffende groep vrouwen naar voren worden gebracht. Over het algemeen zal ondersteuning bestaan uit:

- *Voorwaardescheppende* activiteiten bij het starten van vrouwenprojecten en het opzetten van voorzieningen. Bijvoorbeeld kinderopvang, een gezondheidscentrum voor vrouwen, werkgelegenheidsprojecten. Het gaat hier niet alleen om praktische, maar ook om inhoudelijke steun. Hierbij is betrokkenheid, een vertrouwensband en aandacht voor continuïteit van activiteiten belangrijk.
- *Koördinerende en organisatorische* activiteiten bij bestaande vrouwengroepen, door middel van het verlenen van middelen, informatie, adviezen, inhoudelijke ondersteuning en begeleiding.
- *Intensieve begeleidende* activiteiten bij specifieke vrouwengroepen en vrouwenactiviteiten die in opbouw zijn, met accent op bewustwording, leren en belangbehartiging.
- *Krities volgen van het overheids- en gemeentebeleid* met betrekking tot emancipatiezaken, subsidievoorwaarden en de ontwikkelingen hierin. Bepalen van vereenvoudigde subsidieprocedures. Steunen en versterken van de positie van vrouwengroepen en vrouwenprojecten naar de gemeentelijke overheid toe. Beïnvloeden en zich inzetten voor veranderingen van machtsverhoudingen.

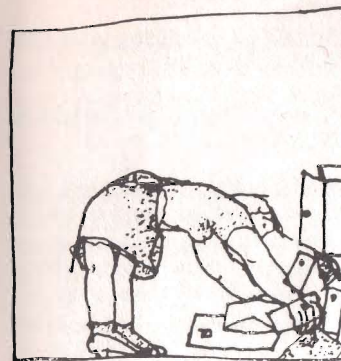
Over het algemeen is de praktijk gevarieerd en breed. Dit is mogelijk omdat vrouwenwerk een werksoort in opbouw is, waarbij de bijdragen vanuit het opbouwwerk van

meerdere factoren afhankelijk zijn. Bijvoorbeeld van de specifieke (woon)omstandigheden en belangen van vrouwen of van de aanwezigheid van andere welzijnsvoorzieningen.

Voor vrouwengroepen zelf is het van weinig belang welke welzijnsvoorziening ondersteuning biedt. Als het maar gebeurt, op de voorwaarden die vrouwengroepen zelf aangeven. De ontwikkeling van vrouwenwerk in buurten hoeft dan ook niet professioneel of discipline-gebonden te zijn. In de praktijk zijn de initiatieven van vrouwen in buurten zelfs vaak ontstaan buiten het geïnstitutionaliseerde welzijnswerk om. Hoewel in haar ontwikkeling vrouwenwerk dan ook niet in eerste instantie afhankelijk is van het geïnstitutionaliseerde welzijnswerk, zal het er in tweede instantie wel door gestimuleerd (moeten) worden.

Noten

1. 'Opbouwwerk in vrouwenhanden' komt eind december uit bij de Stichting Welzijnspublikaties. Het boek is tot stand gekomen op basis van de studiemap voor de NOW conferentie 'Vrouwen en opbouwwerk' (gehouden april 1982) commentaren hierop en materiaal van de studiedagen zelf. Het boek zal verkrijgbaar zijn bij de boekhandel voor f 17,50 en is ook te bestellen bij de NOW, Oudegracht 46bis, 3511 AR Utrecht. (Voor NOW-leden is de prijs f 12,50, exclusief porto).
2. Zie o.a. *Tijdschrift voor Agologie* themanummer over opbouwwerk; no. 3/4 1980; Verslag kongres *Opbouwwerk, methodiek en emancipatie* sept. 1980; Kongres 'Opbouwwerk, een instrument voor bevolkingsgroepen', Werkplaats Opbouwwerk Noord-Nederland april 1981; Konferentieboek en verslag van *Opbouwwerk in de jaren 80*, NOW/NIMO maart 1982.
3. Lie, Chris, Ad Raspe, Koos Vos, 'Opbouwwerk in Nederland, een overzicht', NIMO, Den Bosch, 1979/1980.

Alleenstaande vrouwen

Volkshogeschool Bergen organiseert van 17-19 december 1982 een weekend 'alleen, een nieuwe samenlevingsvorm', bedoeld voor vrouwen die na het verlaten van het ouderlijk huis altijd alleen zijn geweest en er langzamerhand bewust voor kiezen om alleen te blijven omdat het hen bevalt.

In het programma wordt o.a. aandacht besteed aan:

- jezelf in relatie met anderen;
- waar ga je heen met je vreugde en verdriet;
- spanning tussen onafhankelijk te blijven en de behoefte bij iemand te horen;
- eigenschappen die je ontwikkelt door het alleen zijn;
- relaties als levensnoodzaak.

De kosten van het weekend zijn f 80,-.

Nadere informatie: Volkshogeschool Bergen, t.a.v. Ciske Quant Postbus 94, 1860 AB Bergen Nh. 02208-4541

Leger-speel-goed

Kindervuist heeft het initiatief genomen voor een internationale actie met als motto 'TOYS FOR THE BOYS'.

Met Sinterklaas willen wij een heleboel oorlogsspeelgoed en ander speelgoed dat weg kan naar de minister van defensie brengen. Hij moet dat dan maar onder zijn generaals verdelen. Wij vinden dat ze

dáár maar mee moeten spelen in plaats van met echte wapens die onze toekomst bedreigen.

In de week vóór Sinterklaas wordt het speelgoed op zoveel mogelijk plaatsen opgehaald. Doe ook mee, ook als organisatie.

Ieder die mee wil doen kan zich opgeven bij postbus 9899 3506 CW Utrecht.

Deze actie wordt internationaal voortgezet in december. Tegen kerstmis gaat dan een delegatie speelgoed naar het NATO-hoofdkwartier in Brussel brengen. Als kerstkadootjes voor de generaals.

Giften om de onkosten te bestrijden zijn van harte welkom op postgiro 322522 t.n.v. Kindervuist-Amsterdam o.v.v. donatie legerspeelgoed.

Opgave en inlichtingen: Postbus 9899 3506 GW Utrecht. Tel: 030-618699.

Oproep aan lesbiennes gezondheidszorg

In maart 1983 wordt er een kongres georganiseerd voor lesbische vrouwen die in de (geestelijke) gezondheidszorg werken, gewerkt hebben of willen werken. Voor het maken van de kongresmap wordt contact gezocht met lesbiennes die iets over hun ervaringen schriftelijk of telefonisch willen vertellen. Reacties graag vóór 15 december a.s.

Kontaktadres: Stichting 'De Maan', Koninginneweg 11, Amsterdam, tel. 020-761673

Samenwerking vrijwilliger-beroepskracht

Op allerlei gebied gaat de inbreng van vrijwilligers steeds meer betekenen zodat nu naar schatting 3 miljoen Nederlanders enige vorm van vrijwilligerswerk doet. Beroepskrachten in het welzijnswerk worden zich ook steeds meer van het belang van dit werk bewust. Toch besteden de instellingen

waar beroepskrachten worden opgeleid (sociale academies) nog slechts mondjesmaat aandacht aan vrijwilligerswerk. Welke taken kan een vrijwilliger verantwoord overnemen of zelfstandig uitvoeren? Welke problemen doen zich daarbij voor? Wat zijn de gevolgen voor de opstelling van de beroepskracht? Nergens besteedt de sociale academie systematisch aandacht aan dit soort vragen.

Dit zijn enkele bevindingen uit een onderzoek dat de Landelijke Stichting Werkwinkel (LSW) heeft gehouden. LSW, gesubsidieerd door de ministeries van CRM en Volksgezondheid, stelt zich ondersteuning en bevordering van vrijwilligerswerk ten doel. LSW onderzoekt op negen sociale academies (dag-/part-time opleidingen) welke aandacht aan vrijwilligerswerk wordt besteed en bekeek in de praktijk van welzijnsinstellingen hoe beroepskracht en vrijwilliger met elkaar omgaan wat in een aantal gevallen minder goed is.

Het rapport besluit met een aantal aanbevelingen waarmee opleidingen en praktijkinstellingen samenwerking tussen beroepskracht en vrijwilliger kunnen verbeteren. Een heel concrete aanbeveling betreft stagemogelijkheden bij organisaties van vrijwilligers, iets dat nu nog vaak niet mag van de sociale academies. Ook moeten bij andere instellingen ervaren vrijwilligers als stage-begeleider op kunnen treden. Voor docenten op sociale academies moeten er mogelijkheden komen om zich op het gebied van vrijwilligerswerk te laten bijscholen.

Het onderzoeksrapport is te bestellen bij LSW door f 5,- over te maken op giro 44377 onder vermelding van 'rapport werkgroep opleidingen'.

Tippen voor Open-School-deelnemers

In 'Het tippenboekje voor Open School-deelnemers' worden zes problemen aangesneden waar mensen die op latere leeftijd weer